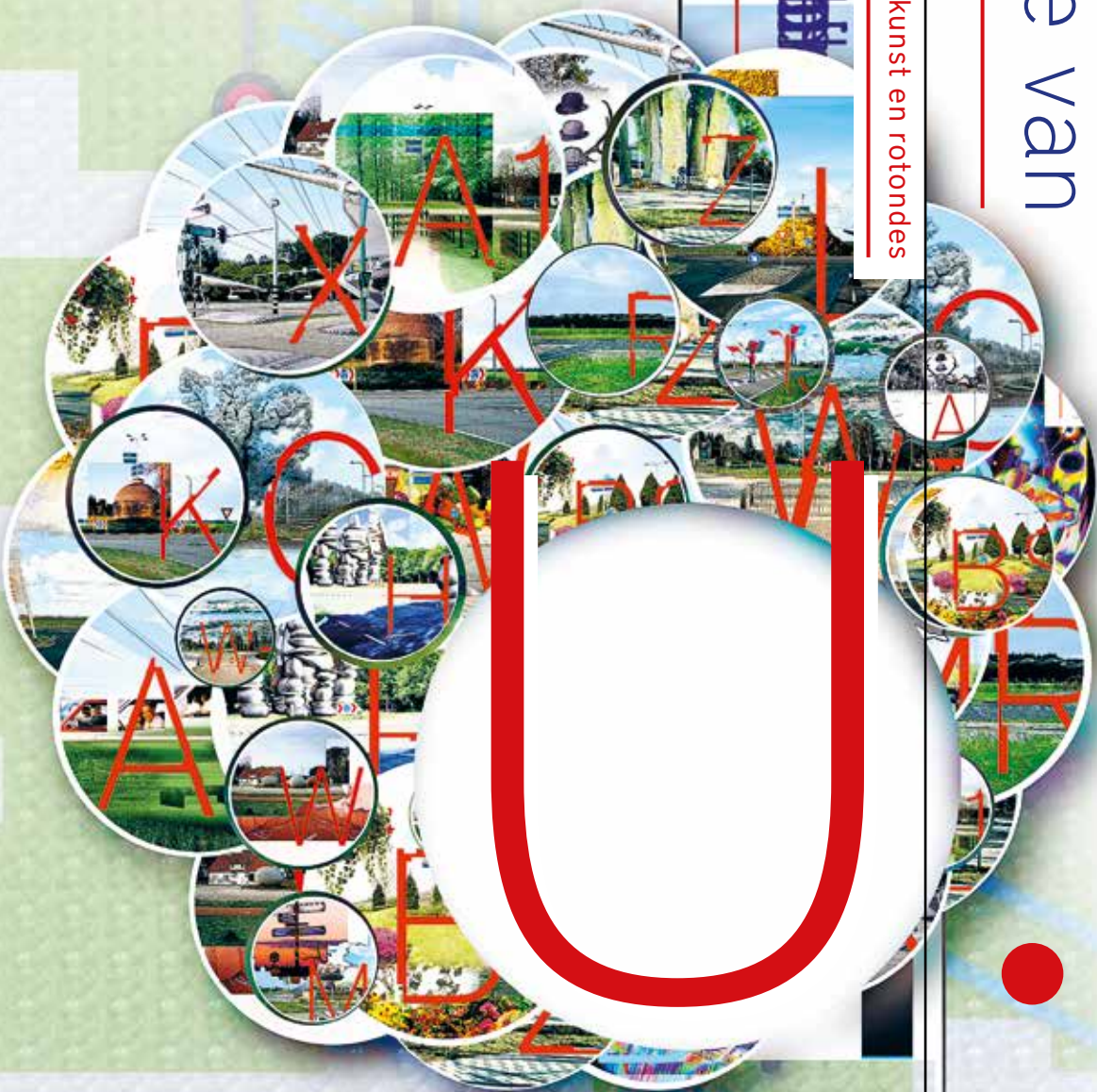

De Ronde van

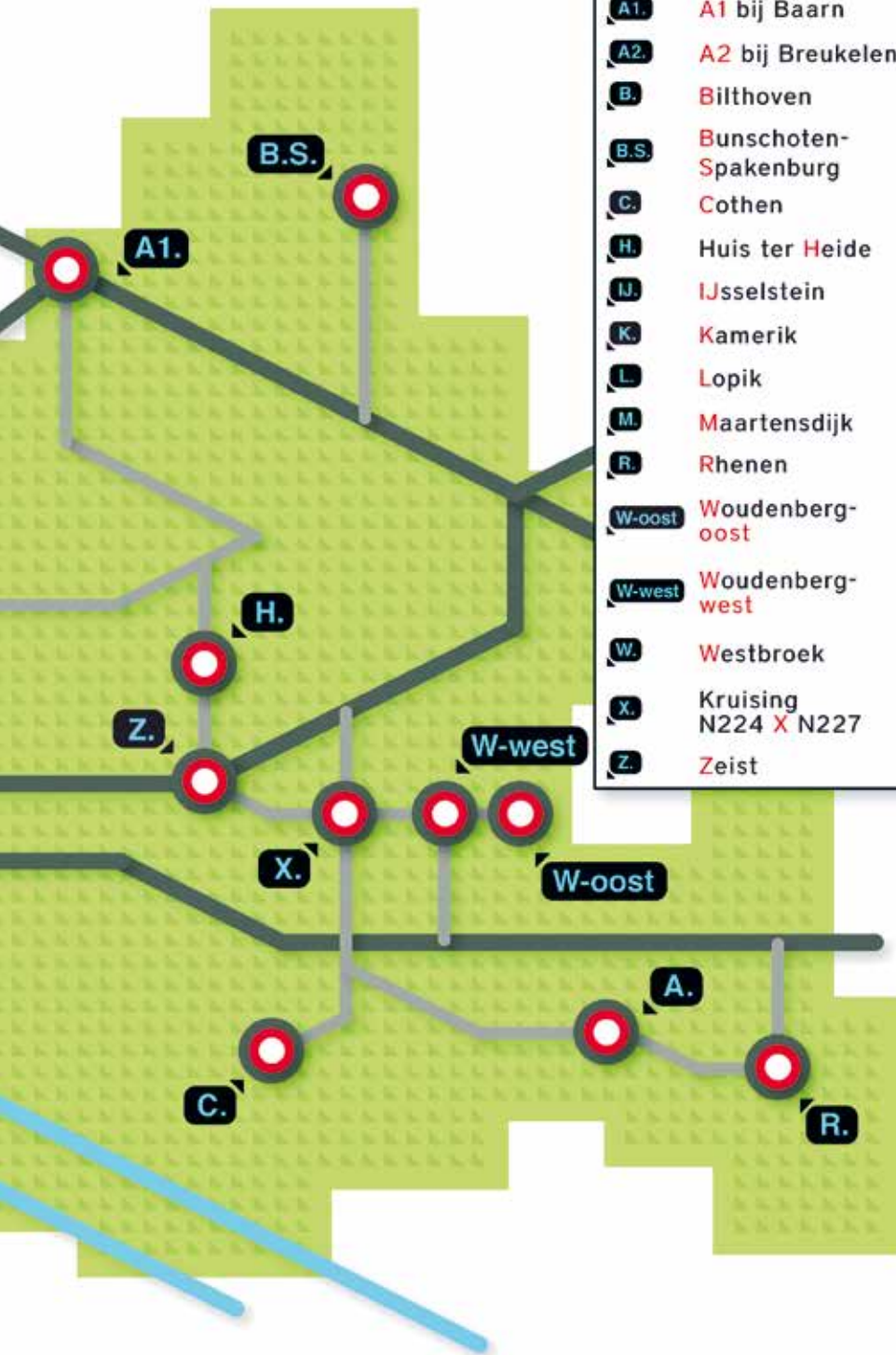
Een experimentele kijk op kunst en rotondes

De Ronde van

REPORTAGE
ANALYSE
02.04

INHOUD

Vooraf	5
Analyse van een vacuüm	7
De kinderen van M.	15
Het goud van L.	39
De zweefweg van B.	47
De lifter van W.	67
De zaak A.	77
Bomen aan de A1	93
Fotogalerie A2	109
De tuinen van B.S.	125
De gepensioneerde boom van C.	141
Kunst in Huis ter H.	157
De vlaggen van IJ.	173
De rotondetrommel van K.	189
De leegte van R.	205
Klompen in W-oost	221
Water in W-west	245
Het bosje van Z.	261
X. (kruis na)	277

GEEN RECEPT

Ontploffingen, brekend glaswerk en mislukte experimenten horen bij een laboratorium. Zonder risico geen vooruitgang. Ook het RotondeLab van de provincie Utrecht heeft zich mogen verheugen in grote tegenslagen en klein rampen. Zo bleek bijvoorbeeld helemaal aan het einde van de rit dat het de provincie eigenlijk helemaal niet om rotondes te doen was. Zie *X. (kruis na)*, het laatste hoofdstuk van dit boek.

Ook de uitvoering liep, om het voorzichtig uit te drukken, niet in de pas met de ambities van het Lab. Van de zeventien projecten zijn er op dit moment, juni 2010, twee uitgevoerd: *De kinderen van M.* en *Het goud van L.* Ook *De zaak A.* is met een beetje goede wil een afgerond project te noemen, het kitscherige hert kwam er namelijk niet. Verder staat *De lifter van W.* op het punt van realisatie en ligt *De zweefweg van B.* te sudderen bij Rijkswaterstaat in afwachting van aanvullende financiering.

En toen trad de grote stilstand in: een motie van de VVD trok de financiële stekker uit het project. De twaalf resterende rotondes – waarvoor even zovele analyses al waren gemaakt – zullen niet meer onder handen worden genomen.

Is het Lab daarmee mislukt? Allerminst. De drie jaren dat het Lab zich boog over de vraag wat de ideale ingreep voor een rotonde is, hebben veel kennis en inzicht opgeleverd. Om te beginnen dat de ideale ingreep niet bestaat.

Hoe uniform een rotonde ook mag lijken, elk exemplaar is uniek. Alleen door tijd, aandacht en expertise te investeren in de analyse van de rotonde en zijn (wijde) omgeving is het mogelijk de kneuterigheid en willekeur te doorbreken waarmee het fenomeen rotondekunst omgeven is.

Een afgeronde conclusie is uit het RotondeLab dan ook niet te trekken, daar zijn de rotondes – en vooral hun omgevingen – te divers voor. De analyses leidden tot zulke uiteenlopende adviezen als het herstel van een oude bomenstructuur náást de rotonde tot het compleet opheffen van een rotonde. Er zijn sociale en groene ingrepen, soms concentreert het advies zich op het middeneiland, in andere gevallen zijn de rotondes in de wijde omgeving meegenomen in de aanbeveling. Bij de ene rotonde is het advies een verkeerskundig bureau te laten onderzoeken of het ook zonder borden kan, terwijl

bij een andere de borden juist worden omarmd en uitvergroot. En verrassend, gezien het experimentele karakter van het Lab, voor één rotonde luidt het voorstel: zet er een klassiek autonoom kunstwerk op.

De ronde van U. beschrijft niet alleen de uitkomsten van de analyses, maar ook de manier waarop ze tot stand kwamen: hoe ging het RotondeLab te werk en welke ophef veroorzaakte het daarbij. Vandalisme, bureaucratie, boze burgers, uit de hand lopende kosten, ecologische valkuilen en blijde burgers passeren de revue.

Dit boek is een inspiratiebron voor opdrachtgevers die 'iets met een rotonde' willen. Absoluut vereist is een analyse van de rotonde en zijn omgeving voor een antwoord op de vraag: wat heeft deze rotonde nodig? Dat kan kunst zijn, maar ook iets anders, of helemaal niets. En misschien moet er juist iets weg.

Met ronde groet namens het RotondeLab,
Tijs van den Boomen en Peter Jonker

Analyse van een vacuüm

Ooit was het leven simpel: een dorp of stad had in het midden een plein waar mensen elkaar ontmoetten. Je kon er kletsen, bij marktkraampjes spullen kopen, naar de blaaskapel luisteren en soms een fijne terechtstelling bijwonen. Die pleinen waren verbonden door wegen, zo kon je van het ene plein naar het andere reizen.

Enfin, de auto deed zijn intrede, de wegen werden drukker, de kruisingen gevaarlijker en het stoplicht begon aan zijn opmars. En toen kwamen verkeerskundigen met een briljante nieuwigheid: de rotonde. Deze verkeersmachine verminderde het aantal ongelukken met ruim de helft en zo verspreidde de rotonde zich van Alaska tot Zambia. Vele honderdduizenden zijn er wereldwijd aangelegd, alleen in Nederland al drie- tot vierduizend.

Onbedoeld bijeffect was de creatie van een nieuw soort pleinen: de middeneilanden. Deze pleinen hebben geen andere functie dan de vaart uit het autoverkeer halen: voor winkelen heb je inmiddels de shopping mall, de doodstraf is bijna overal afgeschaft en voor muziek en het ontmoeten van andere mensen is er het internet.

En zo is een stuk niemandsland ontstaan, een vacuüm in een overvol landschap, het oog van de storm. En dat blijkt om annexatie te schreeuwen, om identiteit, om invulling en betekenis.

Halverwege de jaren nul begint de gedeputeerde Cultuur en Erfgoed van de provincie Utrecht zich te ergeren aan de lege middeneilanden. Plannen heeft de PvdA-bestuurder genoeg, maar niet het bijbehorende geld,

dus klopt hij aan bij zijn partijgenoot en collega-gedeputeerde van Wegen, Verkeer en Vervoer, die op een veel grotere pot geld zit. Ze worden het eens over een budget om de provinciale rotondes te verfraaien: anderhalf miljoen euro, in eerste instantie voor vijftien rotondes. Voor een wegenbouwer een bescheiden opslag op de kosten, voor cultuur een riant budget.

Wie betaalt bepaalt, luidt een oer-Nederlands principe. Maar wat moet Wegen, Verkeer en Vervoer nu op die rotondes zetten? Na lang ambtelijk broeden ontstaat het plan de provincie zelf op de kaart te zetten: de kunstwerken moeten samen een beeld van Utrecht schetsen. Dát is de toekomst: toerend langs vijftien rotondes krijgen bezoekers en bewoners een prentenboek op levensgrote schaal voorgeschoteld.

Vol verwachting gaat de provincie op zoek naar een onafhankelijke commissie die zich over de invulling gaat buigen, want zoals Thorbecke al zei: **'De overheid is geen beoordelaar van kunst.'** De vraag is: wie moeten er zitting nemen in die commissie? Gelukkig beschikt de provincie Utrecht over een Centrum voor Beeldende Kunst, dat overheden met raad en daad bijstaat in het culturele mijnenveld. En het CBK komt met drie kandidaten op de proppen: Sjaak Langenberg, die als kunstenaar gespecialiseerd is in de openbare ruimte, en Tijs van den Boomen en Peter Jonker van het Rotondologisch Genootschap.

'Wie zou in godsnaam de moeite nemen al die rotondes af te rijden in een poging het Utrechts prentenboek te lezen?' is de

retorische vraag van de drie, ‘hooguit een busje met kunstbobo’s bij de opening. En vervolgens moeten omwonenden er nog jaren tegenaan kijken.’ Na dit achteloos afschieten van het idee, beginnen ze vrijuit te filosoferen wat er dan wel met die vijftien rotondes moet gebeuren.

Dat er geen autonome zelfexpressie van een kunstenaar op moet komen, daaraan verspillen ze niet veel woorden. Het hoeft zelfs helemaal geen kunst te worden, het moet een ingreep zijn die de kwaliteit van de openbare ruimte op en om de rotonde verbetert, die de eendimensionaliteit van de rotonde als verkeersruimte verrijkt en er weer een plek met betekenis van maakt.

Als eerste doemt de vraag op van wie een rotonde eigenlijk is en of je die ‘eigenaar’ er niet bij zou moeten betrekken. Het blijkt nog niet zo makkelijk te bepalen wie je zeggenschap zou moeten geven, dat hangt eerst en vooral af van de specifieke rotonde en zijn omgeving. Nog lastiger is hoe je die invloed vorm zou moeten geven. Want luisteren naar de man in de straat en de mens bij de rotonde is essentieel, maar dat is wat anders dan ‘u vraagt, wij draaien’.

En dat roept meteen een tweede vraag op: waarom wordt er bij rotondes toch altijd meteen aan een kunstenaar gedacht? Het lijkt verdacht veel op overcompensatie: de steriele wereld van nut en noodzaak moet worden opgeleukt met kunst: ja, laten we eens lekker gek doen. Maar waarom zou je geen andere soorten ontwerpers inschakelen, zoals industrieel ontwerpers, architecten en landschapsarchitecten?

De vijftien Utrechtse rotondes bieden een prachtig laboratorium om deze principiële vragen te beantwoorden. Door in

de praktijk met verschillende modellen te experimenteren kan de rotonde als ontwerp-gave op een hoger plan worden getild. En zo wordt op 14 september 2006 het Rotonde-Lab opgericht, met als leden:

[Tijs van den Boomen](#)

(Rotondologisch Genootschap)

[Wout Hoogendijk \(CBK Utrecht\)](#)

[Mari-jan de Jongh](#)

(provincie Utrecht, afdeling Wegen)

[Peter Jonker](#)

(Rotondologisch Genootschap)

[Sjaak Langenberg \(kunstenaar/publicist\)](#)

[Elz Mooij \(provincie Utrecht\)](#)

[Machteld Willemse \(Art Notion, later](#)

[toegevoegd om het Lab te evalueren\)](#)

Om warm te draaien besluit het Lab in eerste instantie vier rotondes onder de loep te nemen. Het lijstje voor deze eerste fase is afkomstig van de provincie en het Genootschap neemt de taak op zich de vier rotondes globaal te verkennen: hoe ziet de omgeving eruit? Zijn er stakeholders? En waarin schuilt hun belang? Zijn er evidente problemen die moeten worden opgelost? En wat voor soort ontwerpers zou je daarbij moeten inschakelen?

1. > Maartensdijk, de rotonde aan de rand van het dorp, op het punt waar de N417 het dorp schampt.

Hoewel Maartensdijk onder de rook van de stad Utrecht ligt, is het nog een echt dorp, met een eigen, enigszins gesloten cultuur. Het gereformeerde karakter is moeiteloos herkenbaar.

De rotonde vormt de entree van het dorp, hier kom je Maartensdijk binnen en hier verlaat je het. Maar voor kinderen die op de

basisschool zitten is de rotonde voorlopig nog letterlijk de grens: hier houdt hun dagelijkse wereld op. Pas als ze naar de middelbare school gaan waaiëren ze via de rotonde uit over de wijde omgeving. Het meest pregnant is dit voor de kinderen van groep 8, zij staan op de drempel van zelfstandigheid, ze mogen de grens bijna over.

2. > De N210, de rotonde bij de afslag naar het bedrijventerrein van Lopik.

De Copen is een groot bedrijventerrein dat ruim drie kilometer buiten het eigenlijke dorp ligt. Per dag draaien hier tweehonderd vrachtwagens de weg op. Om de veiligheid en de doorstroming te verbeteren nam de ondernemersvereniging in 2004 het initiatief voor de aanleg van de rotonde.

De wethouder van Lopik heeft het idee geopperd om een polsstokspringer op het middeneiland te zetten als eerbetoon aan de actieve polsstokspringvereniging, maar dat zou voorbijgaan aan de directe belanghebbers, de ondernemers van De Copen.

3. > De N234, de ovonde (een dubbele rotonde) over snelweg A27.

Om het verkeer van de snelweg dat afslag Bilthoven neemt veilig af te wikkelen, is de ovonde bezaaid met verkeersborden, paaltjes, richtingaanwijzers en verhogingen van de middeneilanden. Dit rommelige 'verkeerslandschap' vloekt zowel met de strakke snelwegwereld waar de automobilist vandaan komt als met het omringende open veenweidelandschap.

Omwonenden of andere direct-betrokkenen zijn er niet, enkel passanten. Deze hebben allen baat bij een beter ontwerp van de rotonde.

4. > De N417, de rotonde bij de afslag naar Westbroek.

De provinciale weg loopt hier parallel aan het spoor en de snelweg. In noordelijke richting is er vlak na een tankstation een afslag naar Westbroek, rechtdoor gaat de weg naar Maartensdijk. Beide dorpen spelen in de beleving van de passant echter geen rol. Kippenrestaurant *'t Braadspit*, dat direct aan de rotonde ligt, des te meer.

De verbouwde boerderij is getooid met een groot reclamebord in de vorm van een haan en een bronzen beeld dat bestaat uit twee gebraden kippen. Zijn claim op de rotonde heeft de eigenaar onderstreept door met een spuitbus op de vangrails *Rotonde 't Braadspit* te spuiten. Veel minder opvallend is het Orthopedagogisch Centrum, dat gevestigd is in het verscholen liggende landhuis aan de andere zijde van de rotonde. Hier worden moeilijk opvoedbare jongeren opgevangen.

Een duidelijke belanghebbende is – afgezien van de uit commerciële motieven opererende eigenaar van het kippenrestaurant – niet aan te wijzen, een duidelijke ontwerp-opgave evenmin.

De verkenning wordt besproken in het voltallige Lab en uitgewerkt tot even zovele concrete opdrachten. Essentieel is het antwoord op de vraag wie centraal moeten staan bij de aanpak.

Maartensdijk: kinderen

Laat de kinderen van groep 8 een idee verzinnen voor de rotonde van Maartensdijk. De uitdaging is om de naïviteit en de open blik niet door kennis in de kiem te laten smoren, maar ze juist een vergrotende trap te laten bereiken.

Om de droom naar de werkelijkheid te vertalen krijgen de kinderen ondersteuning van een kunstenaar. Begeleider vanuit het Lab: Jonker.

Lopik: ondernemers

Door de ondernemers een stem te geven bij de inrichting van de rotonde kan het bedrijventerrein, dat verscholen ligt achter een rij bomen, zijn visitekaartje afgeven. Niet door een ordinaire reclamezuil te plaatsen, maar door op een intelligente manier een entree te ontwerpen die recht doet aan de industriële bedrijvigheid die nu weggestopt is.

De ondernemers krijgen daarbij ondersteuning van een reclamebureau. Begeleider vanuit het Lab: Langenberg.

Bilthoven: architecten

Maak een herontwerp dat de huidige visuele chaos van verkeersgeleidingsmiddelen terugdringt en de ovonde voorziet van een eenvoudige, heldere identiteit. Het herontwerp moet tevens inspiratie bieden voor rotondes op andere plekken.

Om een aansprekend architectenbureau te vinden wordt een ideeënprijsvraag uitgeschreven. Begeleider vanuit het Lab: Van den Boomen.

Westbroek: kunstenaars

Dit lijkt een beproefd recept voor rotondekunst, maar de uitdaging is om hier een a-typische rotondekunstenaar te confronteren met het middeneiland. Geen monumentaal beeldend kunstenaar dus, maar iemand uit de conceptuele hoek of iemand die veelvuldig nieuwe media gebruikt. Liever een kunstenaar met een grillig oeuvre dat leidt tot een ongewisse uitkomst, dan iemand bij wie je vooraf al bijna weet wat je krijgt.

Het vernieuwende zit in de aandacht voor de selectie van de kunstenaar, de selectiefase wordt dan ook uitgebreid beargumenteerd en gedocumenteerd. Begeleider vanuit het Lab: Hoogendijk.

Terwijl de vier groepen aan de slag gaan, meldt zich nog een extra kandidaat: Amerongen. Alhoewel ‘melden’ eigenlijk het juiste woord niet is. Elz Mooij, die vanuit de provincie zitting heeft in het Lab, hoort toevallig dat net buiten Amerongen een rotonde wordt aangelegd en dat de landschapsarchitect daar een groot hert op wil zetten. Achter haar rug een rotondekunstwerk op een provinciale weg zetten? Dat pikt ze niet. En hoe de rest van het Lab ook probeert haar ervan te weerhouden – ‘Natuurlijk is dat een idioot plan, maar dat is ons probleem toch niet’ – Mooij is niet te stuiten en ze stuurt de beide heren van het Rotondologisch Genootschap eropaf om de zaak nader te onderzoeken.

Met forse tegenzin gaan Van den Boomen en Jonker op pad, maar gaande de rit krijgen ze de smaak te pakken. Als onderzoekers duiken ze op de zaak. Het blijkt te gaan om drie rotondes en veel oud zeer. Ze interviewen betrokkenen, ontdekken dubbele agenda’s en heimelijke vetes, stuiten op dwarsverbanden en coalities, maar belangrijker nog: ze komen tot een uitgebreide analyse van de drie rotondes van Amerongen en een afzonderlijk advies voor elk van de drie. Hun bevindingen leggen ze neer in een boekje: *De zaak A*. (pagina 77).

Amerongen blijkt voor het Lab een *blesing in disguise*. Eerst en vooral omdat het duidelijk maakt hoe belangrijk een gedegen analyse vooraf is. Maar ook door de gehan-

teerde stijl en toon: de gedetailleerde beschrijving van het onderzoeksproces – waarbij de eigen fouten en preoccupaties niet uit de weg worden gegaan – maakt de gevolgde aanpak en de gemaakte keuzes inzichtelijk voor buitenstaanders.

Het is te laat om de gedegen analyse voor de vier reeds in gang gezette projecten alsnog te maken, toch sijpelen de effecten van Amerongen door. Het sterkst in Maartensdijk, waar een fikse crisis een hernieuwde analyse nodig maakt: zie *De kinderen van M.* (pagina 15). Maar ook in Bilthoven, waar de nieuwe stijl van verslaglegging wordt gebruikt om verantwoording af te leggen in het boekje *De zweefweg van B.* (pagina 47).

In 2007 zijn er provinciale verkiezingen en die zorgen niet alleen dat de afdeling waaronder het RotondeLab valt een nieuwe naam krijgt – die gaat voortaan kortweg Mobiliteit heten – maar ze brengen ook een nieuwe gedeputeerde aan het roer, ditmaal een VVD'er die eigenlijk helemaal niets in het project ziet.

Natuurlijk houdt de nieuwe gedeputeerde zich aan de afspraken en beloftes van zijn voorganger, maar dat weerhoudt zijn partij er niet van hem het vuur aan de schenen te leggen over al dat geld dat naar kunst gaat. De gedeputeerde besluit het project tijdelijk stil te leggen: 'Er gebeurt niets op straat voordat de voortgangsrapportage van het Strategisch Mobiliteitsplan Provincie Utrecht (SMPU) in de Staten aan de orde is geweest.'

In ieder geval geeft dat het Lab zeeën van tijd om na te denken over het verloop van de eerste fase en vooral over de lessen

voor de tweede fase, die twaalf rotondes zal omvatten (ondertussen is er namelijk weer een bijgekomen, ditmaal in Woudenberg).

In vogelvlucht luiden de conclusies:

- 1.> Het is niet voldoende om een groep stakeholders aan te wijzen, of dat nu belanghebbenden zijn (zoals kinderen in Maartensdijk en ondernemers in Lopik), of ontwerpers (zoals architecten in Bilthoven en kunstenaars in Westbroek).
- 2.> Een uitvoerige analyse vooraf is noodzakelijk. In ieder geval brengt deze in kaart:
 - » de omgeving: landschap, bebouwing, functies, wegen, bijzondere kenmerken
 - » de rotonde zelf: grootte, ligging, inrichting, relatie tot het landschap
 - » de verkeerskundige en verkeerstech-nische aspecten van de rotonde: bebouwing, verlichting, rijstroken, verkeersdruk
 - » de omwonenden in de breedste zin van het woord: belanghebbenden, wensen, herinneringen, cultuur, oud zeer
- 3.> De analyse moet uitmonden in een *gemotiveerd* advies wat er met de rotonde moet gebeuren en wie dat moet doen. Daarbij gaat het niet om namen, maar om de expertise waarover de in te schakelen ontwerper moet beschikken.
- 4.> De wegbeheerder geeft commentaar op het advies: welke wetten en praktische bezwaren staan er volgens hem in de weg. Dit commentaar is separaat onderdeel van het advies: het is aan de ontwerper zich ernaar te voegen of te bedenken hoe hij de opgeworpen bezwaren kan omzeilen.

5.> Dingen bedenken is één ding, ze uitgevoerd krijgen is een vak apart, zo heeft het Lab aan den lijve ondervonden. Er moet dus een professionele producent in de arm worden genomen, die op basis van het advies een ontwerper inschakelt en die zelf verantwoordelijk blijft voor de complete productie.

Inmiddels heeft de gedeputeerde, die beschikt over een sterke bestuurlijke ruggraat, het licht voor het Lab weer op groen gezet. Geen gezeur, kunst zal er komen, hoe ruim opgevat ook. Wel zal het RotondeLab worden overgeheveld van Mobiliteit naar de nieuwe afdeling Economie, Cultuur en Vrije Tijd, maar daar hoeft niet op gewacht te worden: het Lab kan in 2008 zijn tweede fase in.

De analyses komen voor rekening van het Rotondologisch Genootschap en als producent wordt het Rotterdamse bedrijf Mothership aangetrokken, een bedrijf met een trackrecord van 150 kunstprojecten en bovendien drager van de Ketelbinkieprijz 2008. Een zucht van verlichting gaat door het Lab: eindelijk balans tussen inhoud en uitvoering, *brains and muscles*, diepgang en efficiency, droom en daad.

Het Genootschap kwijt zich voortvarend van zijn taak en maakt voor elke rotonde een boekje waarmee de producent direct aan de slag kan. Deze boekjes bestaan uit twee delen. Eerst een rapport dat op basis van objectieve feiten en consistente overwegingen een analyse maakt van de rotonde, uitmondend in een concrete aanbeveling. Daarna volgt een beschrijving van de wederwaardigheden van de beide rotondologen, die soms doen denken aan Kuifje in Afrika, dan weer aan scènes uit een enigszins sleets, maar zeker niet ongelukkig huwelijk.

‘Worden we hier nederig van of gaan we er juist als stadsschoffies tegenin?’ vraagt Jonker bijvoorbeeld als ze door het landschap rond Cothen rijden en overmeesterd dreigen te worden door de schoonheid van de boomgaarden en het open rivierenlandschap met hier en daar een kasteel. Van den Boomen antwoordt niet, hij weet dat Jonkers vraag retorisch is, want even later zit die zich alweer op te winden over de ingeslagen ruiten van de bushokjes: ‘Woon je in zo’n mooi landschap, ga je nog de boel lopen slopen, hoe is het mogelijk.’

Eind 2009 zijn alle twaalf rotondes onder de loep genomen en zijn de boekjes gereed. Het Lab bereidt zich al voor op een glorieus nieuw jaar waarin eindelijk geogst kan worden, als de VVD op 14 december een motie indient bij de behandeling van agendapunt PS2009BEM28 van de vergadering van de Provinciale Staten.

De omschrijving van deze dorre code is op zich niet verontrustend: ‘Beschikbaar stellen niet bestede budgetten 2009 in 2010 inclusief enkele technische begrotingswijzigingen’. In gewone mensentaal: om al het geld van de provincie door te kunnen schuiven naar het volgende jaar moet pro forma een besluit worden genomen. Daarbij zal ook het budget voor het RotondeLab officieel worden overgedragen van Mobiliteit naar Economie, Cultuur en Vrije Tijd.

Maar de VVD ruikt bloed – dat geld kan toch veel beter aan veiligheid worden besteed – en stelt voor: ‘De werkzaamheden en voorbereidingen voor het vervolg van het RotondeLab direct stop te zetten.’ De motie wordt aangenomen. Diezelfde middag verliest de 71-jarige bestuurster van een Suzuki

Ignis op een rotonde in Den Bosch de macht over het stuur en ramt de pui van truckersrestaurant De Treurenburg.

Het restaurant is inmiddels heropend, dat kan van het RotondeLab niet worden gezegd. De analyses van de twaalf rotondes uit de tweede fase zijn daarmee in een vacuüm terechtgekomen. Maar samen met de eerste vijf rotondes bieden ze wel een staalkaart van het ontwerpen aan rotondes.

De adviezen en voorstellen van het RotondeLab zijn inductief tot stand gekomen: steeds is vanuit de specifieke situatie gezocht naar een specifieke oplossing. Toch is het achteraf mogelijk patronen te onderscheiden. In totaal blijken er tien basisoplossingen te zijn gehanteerd, deze zijn in wisselende combinaties ingezet (zie de matrix op pagina 294).

Neem de aanbeveling van *Fotogalerie A2*: 'De beide rotondes horen bij de snelweg en niet bij het omringende landschap. Versterk dus het dynamische, bovenregionale karakter van de rotondes. Zet een installatie van steigerpijpen en zeildoek op de verhoogde rand van het middeneiland en organiseer daarop een wisselende foto-expositie. Betrek er passanten bij.'

Deze aanbeveling is een combinatie van een toevoeging aan het middeneiland (de expositie), aanpassing van de bebording (de rotondeborden worden tussen de foto's op de zeildoeken geprint), sociale interventie (passanten kunnen werk inzenden) en toegepaste kunst (fotografie).

Door alle adviezen op een rij te zetten, wordt het belang van de tien basisoplossingen zichtbaar:

- 1 Leg een verbinding met het omringende landschap (10x)
- 2 Voeg iets toe aan het middeneiland (10x)
- 3 Ruim het middeneiland op (8x)
- 4 Pas de bebording aan (7x)
- 5 Intervenier op het sociale vlak (6x)
- 6 Gebruik toegepaste kunst (5x)
- 7 Pas het doorzicht aan (4x)
- 8 Grijp architectonisch in (4x)
- 9 Gebruik autonome kunst (3x)
- 10 Haal de rotonde helemaal weg (1x)

Gezien de uitgangspunten van het RotondeLab is de lage notering van autonome kunst – alleen het geheel opheffen van de rotonde komt nog minder vaak voor – niet zo verrassend. Wel opvallend is dat een *toevoeging* aan het middeneiland slechts marginaal beter scoorde dan het *leegruimen* van datzelfde middeneiland. Als je daarbij ook nog kijkt naar de voorstellen om de bebording aan te passen, wordt duidelijk dat er veel te winnen is door het aanpakken van de wildgroei aan struiken, borden, hekjes en andere rommel die is aangespoeld op het middeneiland. Maar de belangrijkste oplossing blijft het leggen van een verbinding met de omgeving, of dat nu in landschappelijke of in sociale zin is.

Genoeg getheoretiseer, een kant-en-klaar recept is niet te geven. Daarom laat *De Ronde van U* door middel van zeventien praktijkvoorbeelden de potentie van het ontwerpen aan rotondes zien.